

O PRACTICUM DE ALUMNADO DE TRABALLO SOCIAL EN DISPOSITIVOS SANITARIOS: INVESTIGACIÓN EMPIRICA E PROPOSTA PARA UNHA GUÍA ESPECÍFICA DE PRACTICUM

Mª José Vázquez Vázquez.

Premio Día Mundial do Traballo social 2017
Modalidade: Traballo de fin de Grao

RESUMO

A importancia do *practicum* na formación dos futuros profesionais de traballo social está avalada tanto pola bibliografía especializada, como polo seu peso significativo como parte específica en todo o percorrido feito pola formación na disciplina, tralas diferentes reformas e coa súa incorporación ao Espazo Europeo de Educación Superior. O ámbito da saúde é un dos destinos elixidos por varias decenas de alumnos e alumnas, cada ano académico, para desenvolver as súas prácticas formativas. A súa especificidade require dunha formación previa que os aproxime á realidade do traballo social sanitario. Deste xeito, o labor de tutela verase reforzada se os/as profesionais titores contan cunha guía-manual que lles permita ir avanzando neste proceso de aprendizaxe teórico-práctica.

Este traballo presenta unha investigación realizada para coñecer a opinión dos distintos axentes implicados no *practicum* do Grao de traballo social das Universidades de Santiago de Compostela e de Vigo (alumnos/as, titores/as externos/as e supervisores-coordinadores académicos) respecto aos coñecementos e formación específicos dos primeiros en relación ao ámbito e institucións do Servizo Galego de Saúde, así como das posibles estratexias de mellora. Asemade, propónse un instrumento en formato Guía-manual, que busca mellorar a calidade do *practicum* do alumnado de Traballo social nos dispositivos do Servizo Galego de Saúde, un instrumento que sexa válido tanto para os/as titores/as externos/as, como para o alumnado.

PALABRAS CHAVE:

Traballo social, saúde, prácticum, guía-manual.

RESUMEN

La importancia del *practicum* en la formación de los futuros profesionales de Trabajo social está avalada tanto por la bibliografía especializada, como por su peso significativo como parte específica en todo el recorrido hecho por la formación en la disciplina, tras las diferentes reformas y con su incorporación al Espacio Europeo de Educación Superior. El ámbito de la salud es uno de los destinos elegidos por varias decenas de alumnos y alumnas, cada año académico, para desarrollar sus prácticas formativas. Su especificidad requiere de una formación previa que los aproxime a la realidad del trabajo social sanitario. De esta forma, el trabajo de tutorización se verá reforzado si los/las profesionales tutores/as cuentan con una guía-manual que le permita ir avanzando en este proceso de aprendizaje teórico-práctica.

Este trabajo presenta una investigación realizada para conocer la opinión de los distintos agentes implicados en el *practicum* del Grado de trabajo social de las Universidades de Santiago de Compostela y de Vigo (alumnos/as, tutores/as externos/as y supervisores-coordinadores académicos) respecto a los conocimientos y formación específicos de los primeros en relación al ámbito e instituciones del Servicio Gallego de Salud, así como de las posibles estrategias de mejora. Simultáneamente se propone un instrumento en formato Guía-manual, que busca mejorar la calidad del *practicum* del alumnado de Trabajo social en los dispositivos del Servicio Gallego de Salud, un instrumento que sea válido tanto para los/las tutores/as externos/as, como para el alumnado.

PALABRAS CLAVE:

Trabajo social, salud, *practicum*, guía-manual.

ABSTRACT

The importance of *practicum* for training future professionals of social work is supported both by specialized bibliography, as well as in its significant weight as a specific part during all the made process for this discipline training, after different reforms and its inclusion in the European Higher Education Area. The field of health is one of the destinations chosen by dozens of students each academic year to develop their practical. Its specificity requires a previous training which approximates them to the reality of medical social work. Thus, the task of tutoring will be reinforced if professional tutors have a training guide that allows them to move forward in this theoretic-practice learning process.

This paper presents an investigation to ascertain the opinion of the various actors involved in the *practicum* of social work degree of Universities of Santiago de Compostela and Vigo (students , external tutors and academic supervisors - coordinators) respect to the specific knowledge and training of

the first in relation to the scope and institutions of the Galician Health Service , as well as possible strategies for improvement. It propose also an instrument with format of training guide, that sieks to improve the quality of Social Work students' practicum in the departments of Galician Health Service, an instrument which is crucial both for external tutors, as for students.

KEY WORDS:

Social work, health, practicum, training guide.

INTRODUCCIÓN

As prácticas en organizacións (*practicum*) supoñen un momento fundamental no que o alumnado se achega ao exercicio profesional real e pon en práctica as competencias adquiridas durante a súa formación académica e boa parte do que eles/elas serán en canto a futuros profesionais.

Configúrase como un elemento característico, diferenciador e identitario dos estudos de traballo social, ocupando un lugar predominante e sendo especialmente valorado por tódolos axentes implicados (Ovejas e Berasaluze, 2014). Porén, é necesario, tal e como recolle Zabalza (2011), reforzar a fundamentación teórica en Modelos de aprendizaxe que se baseen na experiencia e no contexto e que permitan darlle maior profundidade e peso, así como desenvolver aquelas iniciativas que permitan que o alumnado se achegue a este período de formación nunhas condicións óptimas e que as/os profesionais podan desenvolver o seu labor do mellor xeito posible .

Se ben, dentro da súa formación académica e coa adquisición das competencias establecidas en cada unha das materias cursadas, a realización de distintos obradoiros, a lectura de bibliografía recomendada polos seus docentes e outras iniciativas desenvolvidas, o estudantado vai aproximándose pouco a pouco á realidade do seu ámbito de prácticas, é recomendable a implementación de distintas estratexias que permitan a tódolos axentes implicados (alumnos/as, títos profesionais, supervisores académicos) coñecer de antemán cales serán os piares básicos desa práctica e o percorrido a realizar dende incorporación do estudante ata a finalización deste período.

O campo da saúde, e concretamente os dispositivos sanitarios, aparece como un dos destinos elixidos por varias decenas de alumnos e alumnas cada ano académico para desenvolver as súas prácticas externas. A súa especificidade en canto a sistema público diferenciado, normativa, características organizacionais, actividade desenvolvida e obxecto e rol do traballador social, require unha formación previa máis polo miúdo que aproxime ao alumnado a esta realidade. Asimesmo, o labor de orientación verase reforzada e acompañada se os/as profesionais contan cun instrumento

ou referente que ir seguindo á hora de acoller e guiar ao alumnado, que permita ir avanzando neste proceso de aprendizaxe teórico-practico garantindo as condicións para que este se dé dun modo axeitado.

Partindo da hipótese de que un maior coñecemento previo do ámbito e institucións específicas onde o alumno/a do Grao de traballo social vai desenvolver o seu período de prácticas, mellora tanto a súa incorporación como o desenvolvemento das mesmas, o traballo que aquí se presenta divídese en tres partes:

- nunha primeira realízase unha revisión das reflexións e propostas de distintos/as autores/as sobre a importancia do *practicum* para o traballo social e o seu peso nos plans de estudo vixentes así como dos dispositivos sanitarios como destino para o alumnado e a súa especificidade.

- nunha segunda parte preséntase unha investigación empírica realizada entre alumnado dos Graos de Traballo social das Universidades de Santiago de Compostela e de Vigo que realizaron as súas prácticas en dispositivos sanitarios, coordinadores do *practicum* desas titulacións e titores externos de dispositivos sanitarios do Servizo Galego de Saúde (SERGAS) que tiña como obxecto coñecer a súa opinión respecto aos coñecementos e formación específicos dos primeiros en relación a este ámbito de prácticas así como das posibles estratexias de mellora.

- por último e intentando incrementar a calidade do *practicum* do alumnado de traballo social no campo da saúde, e concretamente dentro dos dispositivos do SERGAS, realízase unha proposta para o deseño dunha *Guía de prácticum para prácticas de traballo social en dispositivos sanitarios*, que sexa válida tanto para os/as titores/as externos/as como para o alumnado e que recolla as necesidades e intereses dos axentes implicados e obtidas no traballo de investigación previo.

Trátase con este traballo de contribuír cunha pequena achega a que o período no que os/as estudantes de traballo social realizan as súas prácticas externas en dispositivos sanitarios sexa un momento de sinerxia entre coñecementos, técnicas, habilidades, aptitudes, actitudes, valores que os leve a comprometerse co seu papel como futuros/as profesionais que contribúan ao cambio da realidade social.

1. MARCO TEÓRICO

1.1 O PRACTICUM EN TRABALLO SOCIAL

Tal e como se recolle no *Documento de Estándares de calidade nas prácticas curriculares externas do título de Grao en Traballo social* elaborado pola Conferencia de Decanos/as e Directores/as de Traballo social das Universidades de España (CDTS, 2013), «a formación en Traballo social ten experimentado importantes cambios e diferentes reformas universitarias, pero a pesar disto, podemos afirmar que as prácticas académicas externas,

sempre caracterizaron a formación en Trabajo social, converténdose nun dos seus eixes centrais». (p.2)

O *practicum* constitúe un proceso pedagóxico que permite aos estudantes incorporar coñecementos teóricos, metodolóxicos e axiolóxicos para interactuar coa realidade social e intervir nela, contribuíndo así a transformación de situacións. Asemade, proporciona o espazo para a construción das bases da súa identidade profesional. Dende esta perspectiva, Galeano, Rosero e Velasques (2011) afirman que «a práctica académica é un exercicio de reflexión nun constante e simultáneo proceso de investigación-intervención» (citado en Aguiar, Mendez e Verde, 2015, p.385).

Perspectiva histórica

Se facemos un percorrido ao longo da historia do Trabajo social, o Practicum constitúe un elemento característico na formación dos futuros e futuras profesionais dende a creación en España das primeiras Escolas de asistentes sociais nos anos trinta do século pasado ata o actual marco da incorporación ao Espazo Europeo de Educación Superior (en adiante EEES).

Neste contexto de reconversión «*europa*» da titulación, nos últimos anos téñense desenvolvido toda unha serie de accións desde distintas entidades académicas e profesionais (universidades, Conferencia de Decanos/as y Directores/as de Trabajo social de la Universidad Española (en adiante CDTs) e Consejo General del Trabajo social (en adiante CGTS), entre outras) destinadas a mellorar o desenvolvemento e a xestión do Practicum.

Trala publicación do *Libro Blanco del Título de Grado en Trabajo social* (ANECA, 2005) e o documento de *Criterios para el diseño de planes de estudos de títulos de Grado en Trabajo social (CDTS e CGTS, 2007)*, que teñen sido un referente no deseño da titulación nas distintas universidades do territorio español, era preciso avanzar na consolidación dun marco de referencia para a organización do período de prácticas que permitise dalgún xeito certa homoxeneización e chegar a uns índices óptimos de calidade. En ámbolos dous documentos consolídase a formación coma unha instrución teórico-práctica e fíxanse as competencias que o alumnado debe acadar coas prácticas, destacando a experiencia directa, o desenvolvemento de capacidades e destrezas e a esixencia metodolóxica e o referente ético que requiren. Ademais establécense unhas condicións necesarias para o seu desenvolvemento.

Nesta liña de traballo implementáronse tres accións interrelacionadas entre si que resultaron ser fundamentais: a Enquisa sobre Prácticas externas dirixidas ás universidades que imparten o Grao no curso 2011/2012, a realización da *Xornada sobre as prácticas externas* organizada pola CDTs en xuño de 2012 en Santiago de Compostela e a publicación do *Documento de estándares de calidade de las prácticas externas del título de Grado en Trabajo social (CDTS, 2013)*, onde se recollen recomendacións en relación ao deseño, organización, planificación, implementación e avaliación.

A maiores son moitos os artigos e publicacións que nestes últimos anos teñen ido aparecendo ao redor do tema e onde se analizan e fan propostas en relación a distintos aspectos do seu desenvolvemento e organización.

Modelo de aprendizaxe

Tal e como se recolle no Libro Blanco (2005) «A formación dos traballadores sociais debe ser unha formación integral que atenda tanto a contidos disciplinares, competenciais e actitudinais que contribúan a xerar profesionais que non so sepan facer, senon que tamén coñezan o medio no que traballan e sexan capaces de analízalo críticamente».

Este proceso de prácticas conleva a interrelación de diferentes protagonistas na construción dun proxecto pedagóxico, organizativo e estrutural, que guíe todo o proceso para acadar os obxectivos finais cara ao futuro desenvolvemento profesional (Aguiar, Mendez e Fernandez 2013):

- O/a coordinador/a: con funcións de xestión, negociación, formalización e seguimento. Velará para que tódolos axentes implicados actúen de xeito coordinado na consecución dos fines pedagóxicos. Tamén establece os procedementos e protocolos que permitan uniformizar as actuacións de tódolos titores académicos e externos.
- O/a titor/a ou supervisor/a académico/a: debe ser profesorado universitario con formación específica e experiencia en traballo social e en supervisión, con pleno recoñecemento docente. Supervisa o traballo durante o período de realización das prácticas, mediante sesións individuais e grupais, guía aos estudantes e mantén contacto cos titores externos de cara á avaliación do alumnado.
- O/a titor/a externa: é responsable de estimular a transferencia de competencias e o incremento destas como resultado das intencionalidades formativas. Será necesariamente un/unha profesional do traballo social, cuxa función principal será a de contribuír ao desenvolvemento da identidade profesional dende a supervisión e o acompañamento.
- Os/as estudantes: descóbreanse como suxeitos profesionais da praxe en determinados contextos e problemáticas, o que lles permitirá tomar decisións sobre o seu proxecto profesional. Achegan de xeito continuo, novos elementos de reflexión para a renovación da teorización e da metodoloxía, e aplícanas ao exercicio concreto da práctica profesional.

Situámonos pois nun modelo como o de Aprendizaxe Experiencial de Kolb, vinculado necesariamente á experiencia directa, ao contacto coa realidade que ofrece o *practicum*.

O punto de partida deste modelo é unha experiencia real e concreta á que o estudante se incorpora, na que participa activamente e na que toma notas do que vai pasando. A experiencia está configurada, por tanto, como un proceso de acción ao que acompaña e segue outro de reflexión, e que se continúa por un período de extracción de xeneralizacións e de preparación para experimentar a seguinte experiencia. A aprendizaxe experiencial prodúcese a través de círculos progresivos. (Zabalza, 2011, p.28)

1.2 O PRACTICUM NOS PLANS DE ESTUDO DE TRABAJO SOCIAL

Competencias e contidos

Como afirma Bolívar (2007), a adaptación ao EEES conlevo un novo deseño e estrutura das titulacións universitarias baseado nun modelo que sitúa as competencias no centro da delimitación dos denominados «perfis profesionais»; nun novo paradigma educativo de «educación centrada na aprendizaxe do estudante». De tal xeito que as competencias convértense nos logros da aprendizaxe, no lugar da adquisición de coñecementos, afectando aos obxectivos, ao papel do profesor, ás actividades de ensino e á propia avaliación.

Neste marco, o *curriculum* docente da titulación de Trabajo social recolle unha serie de competencias xenéricas e de competencias transversais que conforman o perfil profesional a adquirir polo alumnado durante toda a súa formación e polo tanto tamén durante o seu período de prácticas.

No *Libro Blanco* (2005, p.294) recóllense aquelas competencias específicas que de xeito especial serán desenvolvidas durante as prácticas externas (táboa 1).

A adquisición destas competencias conceptuais, procedimentales e actitudinais permitirán capacitar ao alumnado para desenvolver as funcións propias do exercicio profesional como profesionais do Trabajo social, o seu «*saber, saber facer, saber ser*».

Taboa 1: Competencias específicas a desenvolver no prácticum.

Establecer relacións profesionais ao obxecto de identificar a forma mais axeitada de intervención
Valorar as necesidades e opcións posibles para orientar unha estratexia de intervención.
Interactuar con persoas, familias, grupos, organizacións e comunidades para conseguir cambios, promover o desenvolvemento dos mesmos e mellorar as condicións de vida a través do emprego de métodos e modelos de Traballo social, facendo un seguimento con regularidade dos cambios que se producen ao obxecto de preparar a finalización da intervención.
Promover o crecemento, desenvolvemento e independencia das persoas identificando as oportunidades para formar e crear grupos, empregando a programación e as dinámicas de grupos para o medre individual e o fortalecemento das habilidades de relación interpersonal.
Deseñar, implementar e avaliar proxectos de intervención social.
Preparar e participar nas reunións de toma de decisións ao obxecto de defender mellor os intereses das persoas, familias, grupos, organizacións e comunidades.
Administrar e ser responsable do seu propio traballo asignando prioridades, cumprindo coas obrigas profesionais e avaliando a eficacia do propio programa de traballo.
Contribuír á administración de recursos e servizos colaborando cos procedementos implicados na súa obtención, supervisando a súa eficacia e asegurando a súa calidade.
Xestionar, presentar e compartir historias e informes sociais manténdooos completos, fieis, accesibles e actualizados como garantía na toma de decisións e valoración profesionais.
Traballar de xeito eficaz dentro de sistemas, redes e equipos interdisciplinares e "multiorganizacionais" co propósito de colaborar no establecemento de fins, obxectivos e tempo de duración dos mesmos contribuíndo igualmente a abordar de xeito construtivo os posibles desacordos existentes.
Traballar dentro de estándares acordados para o exercicio do traballo social e asegurar o propio desenvolvemento profesional empregando a asertividade profesional para xustificar as propias decisións, reflexionando criticamente sobre as mesmas e empregando a supervisión como medio de responder ás necesidades de desenvolvemento profesional.

Fonte: Libro Blanco (2005, p.294)

Carga docente

Seguindo coa tradición histórica xa mencionada e con esta realidade, actualmente tódolos centros universitarios que imparten Traballo social en España recollen no seu programa docente a realización dun período de prácticas con profesionais do Traballo social ou prácticas externas se ben atopamos diferencias en canto a carga docente e período no que se sitúan.

En canto á carga docente do período de *practicum*, no *Documento de Estándares de Calidade* (CDTS, 2013) propónse que este teña unha asignación de 60 créditos ECTS (European Credit Transfer System) e nunca inferior aos 30 ECTS., cun mínimo de 300 horas de presenza no centro de prácticas, moi por riba dos 18 créditos propostos no *Libro Blanco*.

Revisando algúns dos plans de estudos de varias universidades españolas atopámos con que a maioría das universidades sitúanse no rango de 30-35 Créditos ECTS., o mesmo no que se sitúa o Plan de estudos da Universidade de Vigo e por riba dos 22 asignados ao Practicum na Universidade de Santiago de Compostela, se ben podemos comprobar como hai centros que se sitúan por debaixo dos 30 ECTS. e ningún deles chegaría aos 60 créditos recomendados no *Documento de Estándares de calidade*. En todo caso moi por debaixo daquelas 1200 ou 1500 horas de prácticas que realizaban as nosas antecesoras nas primeiras Escolas preuniversitarias de Asistentes sociais.

Outra cuestión que marca diferenza entre os distintos centros docentes é a colocación do período de prácticas, pois son varios os centros revisados que permiten ao alumnado a realización dun período de *practicum* no último trimestre do 3º curso.

1.3. FASES DE DESENVOLVEMENTO DO PRACTICUM

Seguindo a proposta de Ovejas e Berasaluze (2014) podemos dividir o proceso de organización, desenvolvemento e avaliación do *practicum* que seguen os estudantes de Grao de Trabajo social en cinco fases, cuxo contido desenvolverase tanto no ámbito académico como no profesional en diferentes intensidades en función das accións a realizar :

1ª fase: Actuacións previas á incorporación do alumnado ao centro de prácticas

2ª fase: Incorporación ao centro de prácticas: entre outras comenzarían as primeiras reunións de titorización e o contacto entre o alumnado e os/as profesionais elaborando o plan de desenvolvemento do prácticum.

3ª fase: Adaptación ao centro de prácticas: As/os profesionais mostran a súa práctica profesional e o alumnado comenza a recoller información, realízanse novas accións de supervisión

4ª fase: Desenvolvemento das prácticas: acompañamento por parte do/da profesional ao alumno/a co obxectivo de apoiar o desenvolvemento das actividades fixadas no proxecto formativo e titorización, seguemento e avaliación continua polo profesorado titor.

5ª fase: Avaliación e finalización das prácticas: Entrega da memoria de prácticas e avaliación final do/da alumno/a por parte do profesional e do supervisor/a.

En relación á preparación previa ás prácticas, en todo caso o *Documento de Estándares de calidade* (CDTS 2013) xa apunta o seu interese, a través de materias de carácter práctico, como prácticas de observación, de laboratorio ou de aula, prácticas de investigación ou outras experiencias innovadoras de aprendizaxe.

O modelo de aprendizaxe significativo que sustenta o desenvolvemento do proceso de tutela e supervisión no *practicum* do Grao en Traballo social terá como principal actor ao estudante, de tal xeito que será este quen mediante o seu traballo e o desenvolvemento das diferentes estratexias para o procesamento da información dispoñible e adquirida nas diferentes etapas, poderá adaptarse ao seu destino cun óptimo aproveitamento deste período.

1.4. AS GUÍAS DE PRACTICUM

Dentro das actuacións a implementar para a introdución e acompañamento do alumnado no seu período de prácticas, as Guías de *practicum* constitúen un instrumento de utilidade tanto para este como para os/as profesionais que os acollen nos seus servizos e dispositivos. Tal e como refiren Ovejas e Berasaluze (2014):

É importante que esta información (a referente ás distintas fases do *practicum*) quede recollida nunha Guía de prácticas entendida como documento explicativo da organización e xestión das prácticas curriculares externas que inclúa ao menos: normativa, guía docente, competencias, obxectivos, organización, a metodoloxía proposta (tutela e supervisión), criterios e sistemas de avaliación e documentación-guía. (p.51)

Neste mesmo sentido a CDTTS (2013) recomenda que a normativa e documentación específicas desenvolvida en cada universidade quede plasmada nunha Guía de Prácticas como documento explicativo da organización e xestión das prácticas curriculares externas que deberá estar dispoñible e accesible para tódalas persoas interesadas.

Se ben son varias as Guías- Manuais xenéricas publicadas é preciso destacar aquí o esforzo realizado no seu día por autoras como Mondragón, Trigueros e Majos que nos anos 90 do século pasado publicaron varios manuais para as prácticas de Traballo social en outros tantos sectores de intervención (concellos, menores, muller, terceira idade, saúde...), guías que será preciso revisar e actualizar .

1.5. OS DISPOSITIVOS SANITARIOS COMO DESTINO PARA O PRACTICUM DO ALUMNADO DE TRABALLO SOCIAL

Nunha definición xa clásica de 1995 e que a autora retoma en 2012, Amaya Ituarte define o Traballo social sanitario como: a actividade profesional que ten por obxecto a investigación dos factores psicosociais que inciden no proceso saúde-enfermidade, así como o tratamento dos problemas psicosociais que aparecen en relación ás situacións de enfermidade, tanto se inflúen no seu desencadenamento como se derivan delas. (p.5)

Dende os anos 50 do século XX a incorporación de traballadores/as sociais aos distintos dispositivos do sistema sanitario español ven seguindo un lento camiñar con distintos momentos históricos (algúns máis favorables que

outros), que teñen levado a que a día de hoxe sexan un importante número de profesionais as/os que forman parte dos cadros de persoal dos centros de atención primaria e atención especializada de saúde.

As propias características do sistema sanitario, onde se ubica a intervención do Traballo social sanitario, e as realidades coas que traballa dentro dun *continuum* saúde-enfermidade, sempre presente, fai que a súa intervención teña unhas características e un «modo de facer» que o diferencian do traballo social realizado noutros sistemas de protección, como o de servizos sociais. Tal e como se recolle no documento *La especialización en ciencias de la salud del Trabajo social* (CGTS, 2015):

O Traballo social sanitario supón un exercicio profesional diferenciado doutros contornos e caracterizado por exercer de forma cotiá funcións de apoio e axuda a persoas e familias inmersas en procesos de dificultades de saúde, dirixindo as súas intervencións á recuperación, normalización e adaptación social, centrando a súa práctica asistencial no incremento da autonomía e a recuperación da saúde, e garantindo a toma de decisións responsable, respectuosa coa autodeterminación, individualización e ao ritmo que o proceso de cada individuo requira dende o respecto ás particularidades. (p.6)

O/a traballador/a social sanitario/a exercerá o seu rol en dispositivos de Atención Primaria (centros de saúde), de Atención especializada (hospitais xerais, comarcais, especializados, de rehabilitación psiquiátrica...), en dispositivos de atención sociosanitaria (convalecencia, media e longa estancia,...) ou noutros servizos e unidades específicas (centros de planificación familiar, unidades de saúde mental de adultos e de saúde mental infanto-xuvenil, unidades de atención temperá, unidades de tuberculose,...). Sempre dentro de equipos interdisciplinares nos que o seu diagnóstico e intervención estará diferenciado e asemade converxerá co doutras disciplinas en obxectivos e plans de intervención compartidos.

A complexidade das situacións obxecto de intervención do traballo social sanitario require da elaboración dun diagnóstico social diferenciado que contemple e teña en conta os diferentes factores e circunstancias interactuantes, e será o pilar sobre o que se asente o procedemento de intervención social. Un procedemento que se caracterizará pola proactividade e se apoiará nas capacidades e fortalezas tanto da persoa como da súa rede social de apoio e contorno máis próximo.

O aumento da vulnerabilidade e desigualdade social que afecta gravemente ao niveis de saúde dos individuos e das súas condicións de vida e das comunidades, e o deterioro actual dos sistemas de protección social, entre eles o sanitario, cun recorte nos dereitos básicos, leva aos profesionais do Traballo social a situarse como promotores e mobilizadores do cambio social, a apostar pola defensa dos dereitos e o empoderamento das persoas e das comunidades.

A necesidade dunha formación especializada

A acción do/a traballador/a social sanitario/a, orientada a paliar os efectos sociais da enfermidade esixe unha alta formación. Tal e como se afirma dende o CGTS (2015) a formación específica que o traballo social sanitario require, non está actualmente contemplada nunha formación universitaria pregrao o que está a supoñer un grave obstáculo no seu desenvolvemento como profesionais no ámbito sanitario. Proba disto é a súa exclusión da Lei 44/2003 de 21 de novembro, de Ordenación de Profesións sanitarias.

O seu peso dentro dos programas de Grao das distintas universidades é escaso sendo en moitas ocasións só unha aproximación xenérica a algún aspecto relacionado coa saúde e poucos os créditos adicados ao traballo social sanitario como tal, á súa historia, aos seus fundamentos teóricos e aos seus procedementos específicos.

Isto supón un atranco non só para o alumnado que escolle os dispositivos sanitarios como destino para as súas prácticas externas, senón tamén para o propio desenvolvemento da profesión, ao debilitarse o elo que une o ámbito académico co profesional e a retroalimentación que dita relación supón para ambos.

Porén, son moitos os alumnos e alumnas que nas diferentes universidades escollen en cada curso académico ao sistema sanitario e aos seus dispositivos como destino para o seu *practicum*, ao lado de profesionais con longa experiencia e que nun primeiro momento deben esforzarse por situalos nun contexto que é novo para eles e do que teñen pouca información, nunha realidade na que o malestar psicosocial das persoas e o seu sufrimento relacionado con procesos de enfermidade é o seu obxecto principal de intervención, onde o traballo social sanitario debe ir da man doutros profesionais pero conservando a súa propia especificidade e nun sistema de alta complexidade que ten a súa propia organización, normativa e procesos.

2. PARTE EMPÍRICA

2.1. DELIMITACIÓN DO PROBLEMA

Partindo da hipótese de que un maior coñecemento previo do ámbito e institucións específicas onde os alumnos/as do Grao de Traballo social van desenvolver o seu período de prácticas externas, mellora tanto a súa incorporación como o desenvolvemento das mesmas, propoñemos unha revisión das estratexias desenvolvidas no ámbito académico e concretamente a dispoñibilidade de guías de *practicum* específicas como un instrumento útil non só para estes senón tamén para os/as propios/as profesionais que os guiarán e orientarán ao longo de todo este período.

A especificidade do ámbito da saúde e das institucións sanitarias como destino de prácticas, requirirían do desenvolvemento de estratexias previas específicas e do emprego de instrumentos propios que lles permitan un achegamento máis amplo, focalizado e complementario aos contidos manexados na súa formación noutras materias da titulación.

Así mesmo, a posibilidade de facilitar ás/os titoras/es un guiión planificado de accións específicas que complemente a información facilitada sobre obxectivos e contidos do *practicum* servirá como referencia e axuda para acadar uns resultados óptimos de aprendizaxe.

2.2. OBXECTIVOS DA INVESTIGACIÓN

O obxectivo xeral da nosa investigación foi coñecer a opinión dos distintos axentes implicados no *practicum* do Grao de traballo social das Universidades de Santiago e de Vigo (alumnos/as, titores/as externos/as e supervisores-coordinadores académicos) respecto aos coñecementos e formación específicos dos primeiros en relación ao ámbito e institucións do SERGAS, onde desenvolveron o seu período de prácticas, así como das posibles estratexias de mellora e concretamente sobre a dispoñibilidade dunha posible Guía específica para as prácticas externas en dispositivos sanitarios .

En concreto, como obxectivos específicos deste estudo preténdese :

- Coñecer a valoración que realizan alumnos/as, titores/as e supervisores-coordinadores dos coñecementos previos que os primeiros teñen en relación a varios aspectos relacionados tanto co ámbito da saúde e o traballo social sanitario como co propio servizo/unidade onde realizaron as súas prácticas
- Coñecer a existencia ou realización de estratexias, actividades e actuacións que lles permitisen lograr este achegamento, ben por iniciativa do propio ámbito académico ou por iniciativa propia, así como a valoración que os/as profesionais e alumnos/as fan das mesmas: seminarios específicos, consulta de bibliografía e/ou documentación, guías de *practicum*.
- Coñecer a opinión de alumnos/as, profesionais e docentes respecto á dispoñibilidade e deseño dunha Guía específica para *practicum* en dispositivos sanitarios, tanto sobre a súa utilidade como posible formato e contidos.
- Recoller calquera outra iniciativa que nesta área puidesen chegar alumnos/as ou profesionais para a mellora do desenvolvemento e calidade do período de prácticas externas.

2.3. PARTICIPANTES NA INVESTIGACIÓN

Na investigación participaron tres colectivos.

- 22 Alumnos/as e ex-alumnos/as do Grao de Tráballo social da Universidade de Vigo (14) e da Escola Universitaria de Tráballo social de Santiago de Compostela (EUTS) (8) que realizaron o seu período de prácticas externas en institucións do SERGAS durante os dous últimos curso académicos (2014-2015 e 2015-2016).
- 21 Traballadores/as sociais do SERGAS das catro provincias galegas que tutelaron alumnos/as de Grao de Tráballo social dalgunha das universidades galegas.
- Tres docentes da titulación de Tráballo social de ambas Universidades que son actualmente supervisores e coordinadores do *practicum*.

2.4. METODOLOXIA

Deseñouse aos efectos un estudo descritivo exploratorio que nos levou ao deseño dunha investigación mixta que incluíse tanto técnicas cuantitativas como cualitativas, por ser a combinación de ambas tipoloxías a que mellor se adaptaba para obter a información desexada.

Neste sentido, leváronse a cabo as seguintes accións investigadoras entre os meses de marzo e xuño de 2016:

- **Revisión bibliográfica e documental:** realizouse especificamente unha procura e revisión de material publicado polos Graos de Tráballo social de Ourense e de Santiago tanto en formato papel como aquel dispoñible en páxinas web ou en formato dixital, así como distintos materiais elaborados ben para o alumnado ou para os titores e relacionados directamente co *practicum*.
- **Cuestionarios:** Para a recollida da información a alumnado e titores externos deseñáronse dous cuestionarios específicos para cada un dos colectivos. Nestes recolleuse información sobre as seguintes variables, algunhas específicas e outras comúns para ambos:

Táboa 2 : Variables dos cuestionarios para alumnos/as e titores/as

CUESTIONARIO A ALUMNOS/AS	CUESTIONARIO A TITORES/AS
Dispositivo no que realizou as prácticas	Dispositivo no que traballa
Ano de realización das prácticas	Número de alumnos/as titorizados/as nos últimos 5 anos
Valoración do período de practicum	Valoración da experiencia como titor/a de practicum
Valoración respecto aos coñecementos do alumno/a previos á incorporación ao practicum en relación á varios aspectos específicos do ámbito da saúde ou do servizo ou unidade	
Realización de seminarios específicos en relación ao ámbito de prácticas e valoración da súa utilidade	
Consulta de Bibliografía ou documentación e valoración da súa utilidade	
Dispoñibilidade dunha guía de practicum facilitada, especificidade e valoración da súa utilidade	
Guía específica para o practicum en dispositivos sanitarios: dispoñibilidade, valoración da súa utilidade, formato e contidos	
	Dispoñibilidade dunha Guía ou manual de acollida para alumnos/as en prácticas e valoración da súa utilidade
Outras iniciativas para facilitar ou mellorar a incorporación do alumnado ao seu lugar de prácticas e o desenvolvemento destas	
	Outras iniciativas para facilitar ou mellorar o papel como titor/a

Fonte: elaboración propia

- **Entrevista aos supervisores-coordinadores de *practicum*:** mantivéronse dúas entrevistas semiestructuradas, unha coa coordinadora da EUTS e outra cos dous coordinadores do Grado de Trabajo social da Universidade de Vigo. Para ambas empregouse un guión de preguntas semiestructurado.

2.5. PROCEDEMENTO DE RECOLLIDA E ANALISE DE DATOS

Para a recollida de información bibliográfica e documental empregouse documentación publicada nas web da EUTS e da Facultade de Ciencias da Educación de Ourense da Uvigo (Grao de Trabajo social) e outros documentos facilitados para esta investigación polos coordinadores de *practicum* da ambas universidades.

Unha vez elaborados os dous cuestionarios específicos deseñados para recoller a opinión de alumnos/as e profesionais do SERGAS, para a identificación da mostra de ambos colectivos contouse coa colaboración dos coordinadores de ambas universidades, que facilitaron a listaxe de destinos de prácticas nos dous últimos cursos académicos en dispositivos do SERGAS e o contacto con alumnos/as.

Para a recollida de información, fíxoselles chegar os cuestionarios por correo electrónico a ámbolos dous colectivos para a súa autocumplimentación, agás a oito dos alumnos/as da EUTS aos que se lles facilitou directamente a través das profesoras de dita entidade durante unha supervisión grupal.

Posteriormente codificáronse as variables e introducíronse no programa *IBM SPSS Statics*© v.22 para a súa posterior análise de frecuencias e porcentaxes.

As entrevistas realizadas foron concertadas directamente cos coordinadores-supervisores de *practicum* de ambas universidades. Da información recollida seguindo un guión semiestructurado extraeuse aquela información que amplía e contextualiza os datos obtidos tanto na revisión bibliográfica e documental como nos cuestionarios.

2.6. CONTEXTUALIZACIÓN DOS RESULTADOS

A investigación realizada enmárcase na realidade das dúas universidades galegas que imparten de forma presencial o Grao de Traballo social actualmente, Vigo e Santiago de Compostela, polo que inicialmente procedeuse a facer unha revisión da organización do *practicum* en ambas titulacións e dos seus contidos.

Actividades formativas previas

Un dos aspectos centrais da nosa investigación era coñecer o nivel de coñecementos dos que dispón o alumnado cando chega ao seu destino de prácticas. Ditos coñecementos adquiriranse tanto no marco das materias xenéricas e específicas cursadas previamente, como das accións preparatorias desenvolvidas unha vez coñecido este.

Revisando o plan de estudos de ambos centros, atopámonos con que a EUTS ten programada dentro do seu curriculum docente a materia de *Traballo social e saúde* como materia obrigatoria a cursar en 2º curso e dúas materias optativas de *Traballo social no ámbito da saúde mental e Traballo social e adiccións*, ofertadas en 3º con 6 créditos cada unha. O Grao de traballo social da Uvigo oferta a materia de *Traballo social e ámbitos profesionais* como materia optativa de 6 créditos no segundo cuatrimestre de 4º (a cursar despois do *practicum*) cun primeiro bloque temático adicado ao Traballo social no ámbito da saúde e unha materia obrigatoria de 6 créditos de *Saúde, dependencia e vulnerabilidade* en 2º curso.

A falta de contidos específicos durante a formación dos futuros profesionais supón un atranco xa non só a nivel de coñecementos senón tamén á hora de ver o ámbito sanitario como un destino atractivo para a realización das súas prácticas e incluso como espazo para a súa formación posgrado ou posible inserción laboral.

Dentro das accións de preparación e organización do *practicum* levadas a cabo, destacamos a publicación dende 2010 do *Manual para o practicum e o traballo de fin de grao en traballo social* pola EUTS e que se reedita cada ano adaptándose aos Plans de traballo e programación de cada curso académico e que é entregado a cada un dos dos alumnos/as.

No caso do Grao de Traballo social da Universidade de Vigo, a maiores da Guía docente da propia materia, facilítaselle ao alumnado distinta documentación previamente á súa incorporación e ao desenvolvemento das súas prácticas externas, non existindo unha publicación unificada propiamente dita.

Neste mesmo sentido, ambas universidades facilitan aos titores/as profesionais externos un documento no que se lle informa dos obxectivos a acadar polo alumno/a, as competencias a adquirir e os contidos a desenvolver así como do método de avaliación e apartados a avaliar.

Unha vez asignado o destino de prácticas, en ambos centros se desenvolven tarefas preparatorias a través de seminarios-obradoiros grupais nos que o estudiantado desenvolverá un traballo autónomo, guiado polos seus supervisores académicos, que lles esixirá a revisión de documentación e bibliografía sobre o ámbito de actuación no que se enmarcará o seu labor nos próximos meses. Ditas accións foron obxecto dunha análise máis profunda nos cuestionarios e entrevistas realizadas.

Os dispositivos sanitarios do SERGAS como destino do alumnado de Traballo social

As dúas universidades galegas teñen asinado coa Consellería de Sanidade convenios para a realización de prácticas do seu alumnado en servizos de atención primaria e especializada de saúde.

Actualmente unhas 159 traballadoras e traballadores sociais forman parte dos cadros de persoal do SERGAS e, pola información facilitada dende ambas titulacións, anualmente veñen realizando as súas prácticas con eles aproximadamente uns vinte alumnos/as dos Graos de Traballo social.

É preciso sinalar tamén que a propia realidade dos traballadores/as sociais do SERGAS, cunha falta de estrutura orgánica e funcional común que permita desenvolver proxectos comúns en todo o territorio, supón un freo ao desenvolvemento e implantación de calquera iniciativa que pretenda afianzar a acollida e estancia de alumnado en prácticas, así como de mellora e a súa xeneralización a tódolos dispositivos en todo o territorio. Atopámonos pois cunha dependencia da vontade persoal dos profesionais ou como moito das súas Xefas de Servizo ou coordinadoras, sen que neste momento exista ningunha iniciativa común que permita acadar uns obxectivos de mellora coas dúas universidades onde están a formarse aos futuros e futuras profesionais.

Grado de satisfacción

A modo de contextualización dos resultados obtidos, é preciso sinalar que a valoración feita por titores/as profesionais e alumnos/as que foron consultados sobre a súa experiencia é cualificada como boa (62%) e moi boa (73%) respectivamente.

Neste mesmo sentido, pronuncianase as coordinadoras de *practicum* dos Graos de Traballo social de Santiago e Ourense.

2.7. RESULTADOS E CONCLUSIÓNS

Dos resultados obtidos na investigación realizada podemos inferir as seguintes conclusións en relación aos obxectivos propostos nela:

1. O nivel de coñecementos co que o alumnado chega aos dispositivos sanitarios onde desenvolverán o seu *practicum* é valorado como suficiente en varios aspectos claves como os coñecementos sobre a especificidade do traballo social sanitario e dilemas éticos que xorden na práctica profesional. Pero só un 12% dos suxeitos considera que dispoñen de bos ou grandes coñecementos en conxunto en tódalas categorías propostas no cuestionario (organización do sistema público de saúde, organización, protocolos e documentación servizos e unidades de traballo social sanitario,...).
2. A estrutura e organización dos servizos e dispositivos sanitarios así como os programas ou protocolos que se desenvolven neles e os soportes documentais empregados, son aquelas variables nas que os enquisados consideran que se dispón de menos coñecementos previos por parte do alumnado.
3. Se ben case a totalidade dos suxeitos consultados consideran que a realización de seminarios previos específicos e a consulta de bibliografía específica son estratexias útiles para achegar ao alumnado ao campo de prácticas, só unha pequena porcentaxe de alumnos/as (23%) afirma ter asistido a seminarios específicos fronte ao 82% que afirma ter consultado bibliografía e documentación específica, constituíndo esta a estratexia máis empregada para adquirir coñecementos previos.
4. O 60% do alumnado e un 71% dos/das profesionais afirma que dispoñía dunha Guía de *practicum* facilitada pola súa Universidade, máis centrada en aspectos xerais e coa súa avaliación, pero non específica para as prácticas no ámbito sanitario. Respecto á valoración que realizan da mesma, é valorada como útil polo total dos alumnos/as e polo 67% dos/das profesionais que dispoñían dela.
5. Só unha pequena porcentaxe de profesionais (19%) dispoñen dunha guía de acollida, elaborada polo propio servizo e/ou unidade de Traballo social, para alumnado en prácticas no seu servizo, se ben é valorada como un instrumento útil para a incorporación deste.

6. O total dos alumnos/as e titores/as profesionais así como os coordinadores-supervisores, afirman que poder dispoñer dunha Guía Específica para o *practicum* en dispositivos sanitarios facilitaría por un lado a incorporación do alumnado e o desenvolvemento da súa práctica e polo outro, a tarefa como titor/a de *practicum*.
7. A opción preferida para o formato desta Guía Específica sería unha combinación de formato dixital e a súa edición en formato papel simultaneamente.
8. En canto aos contidos propostos no cuestionario para a posible Guía Específica tódolos módulos ou bloques propostos son escollidos por máis do 50% dos participantes, se ben se aprecian pequenas diferenzas entre os dous colectivos. Entre o alumnado os módulos escollidos por un maior porcentaxe serían aqueles que conteñen variables en relación á especificidade do Tráballo social sanitario e a organización do sistema público de saúde e os seus servizos e dispositivos, mentres que para as/os profesionais sería aquel no que se inclúen información sobre a organización do *practicum* e o seu desenvolvemento. Ámbolos dous colectivos coinciden na necesidade de incluír bibliografía básica e específica.
9. Profesionais e alumnos/as coinciden á hora de propoñer outras iniciativas e/ou estratexias de mellora e que conlevarían cambios significativos no *currículum* docente do Grao: aumento de horas do *practicum* ou a inclusión de materias específicas sobre Tráballo social e saúde e outras materias relacionadas na oferta docente.
10. Outras iniciativas ou estratexias de mellora propostas polos/as participantes na investigación inclúen a organización de seminarios específicos, visitas, charlas e encontros previos cos profesionais que traballan nos dispositivos sanitarios ofertados como destinos para a realización do *practicum*.
11. As/os profesionais tamén expoñen que o recoñecemento do seu labor docente cunha reorganización dos seus tempos de traballo, a inclusión de actividades de formación e de supervisión e un maior achegamento as materias impartidas polas universidades facilitarían a súa tarefa como titores de *practicum*.

3. PROPOSTA OPERATIVA : GUÍA ESPECÍFICA PARA O PRACTICUM EN DISPOSITIVOS SANITARIOS DO SERGAS

Partindo da fundamentación previa tanto teórica como resultado da investigación realizada e descrita previamente, e intentando incrementar a calidade do período de prácticas do alumnado do Grao de Tráballo social no campo da saúde, e concretamente dentro dos dispositivos do SERGAS, realízase unha proposta para o deseño dunha *Guía específica para o*

practicum, que sexa válida tanto para os/as titores/as externos/as como para o alumnado e que recolla as necesidades e intereses dos axentes implicados e recollidas no traballo de investigación previo.

3.2. OBXECTIVOS XERAIS E ESPECÍFICOS DA GUIA

O obxectivo xeral da *Guía específica para o practicum de traballo social en dispositivos sanitarios do SERGAS* será incrementar a calidade das prácticas de alumnos/as do Grao de Traballo social en dispositivos sanitarios do SERGAS.

Como obxectivos específicos establecemos os seguintes:

1. Aumentar o coñecemento previo que o alumnado ten sobre o sistema sanitario e a organización dos dispositivos do SERGAS antes da súa incorporación ao destino de prácticas externas.
2. Aumentar o coñecemento previo que o alumnado ten sobre distintos aspectos relativos á organización e funcionamento dos Servizos e unidades de Traballo social das Areas de Xestión integrada do SERGAS.
3. Aumentar o coñecemento previo que o alumnado dispón sobre o Traballo social sanitario e a súa especificidade.
4. Poñer a disposición do alumnado e titores/as externos unha compilación de bibliografía básica e complementaria sobre diversos temas de interese para a súa práctica.
5. Achegar a alumnado e titores externos información relevante sobre a organización, desenvolvemento e avaliación do *practicum* no ámbito da saúde.
6. Poñer a disposición dos titores e alumnos/as unha planificación estruturada de focos de interese e tarefas a realizar durante o período de *practicum* en consonancia cos obxectivos do mesmo.
7. Facilitar aos coordinadores de *practicum* e titores externos unha ferramenta onde verquer aquela información que se considere de interese para a realización do *practicum* en dispositivos sanitarios e que permita a súa actualización continuada.

3.3. CONTIDOS DA GUÍA

De cara a facilitar a consecución dos obxectivos previstos e tras analizar a información recollida por Aguiar e Méndez (2014) no estudo realizado no Grao de Traballo social da Universidade de Vigo (Uvigo) tralo seu primeiro ano de implantación, nas conclusións da *I Xornada de formación para titores externos do practicum no Grao de Traballo social da Universidade de Vigo* (Ourense, 2014), e os resultados obtidos nas consultas

realizadas a alumnos/as, tutores/as externos/as e coordinadores-supervisores da nosa investigación empírica, organizaremos os contidos da Guía en cinco módulos diferenciados:

- MODULO I: Conceptos básicos sobre saúde - enfermidade.
- MODULO II: O sistema público de saúde e a organización dos Servizos e Unidades de Traballo social do SERGAS.
- MODULO III: O traballo social sanitario e a súa especificidade.
- MODULO IV: A organización e desenvolvemento do *practicum* en dispositivos sanitarios.
- MODULO V: Bibliografía básica e complementaria.

Consideramos que esta organización permitirá estruturar a información por áreas de interese, tanto para o alumnado como para as/os profesionais tutores, abordando aqueles aspectos que tal e como recollimos na nosa investigación lles resultaban de interese para ambos colectivos.

Dentro de cada Módulo verqueranse contidos en distintos apartados e subapartados que incluírán documentos e enlaces con aquela información que se considere relevante sobre varios aspectos, tal e como se pode ver na seguinte táboa.

Táboa 3: Contidos da Guía específica de prácticum en dispositivos sanitarios do SERGAS

MODULO I	CONCEPTOS BÁSICOS SOBRE SAÚDE - ENFERMIDADE	
	1. Conceptos e modelos teóricos de saúde e enfermidade	
	2. Determinantes da saúde	
	3. Saúde pública e saúde comunitaria	
	4. As desigualdades sociais na saúde	
	5. A investigación en saúde	
	6. Os sistemas de saúde	
MODULO II:	O SISTEMA PÚBLICO DE SAÚDE E A ORGANIZACIÓN DOS SERVIZOS E UNIDADES DE TRABALLO SOCIAL DO SERGAS	
	1. Normativa estatal e autonómica	
	2. Prestacións sanitarias e dereitos dos usuarios e usuarias	
	3. Organización da atención a saúde en Galicia: o SERGAS	
	4. A Atención Primaria de saúde	
	5. A Atención Especializada de saúde	
	6. O IANUS: Historia clínica electrónica e outros sistemas de información	
	7. Os Servizos e Unidades de Traballo social do SERGAS: organización, carteira de servizos	
	7.1. EOXI de A Coruña 7.2. EOXI de Santiago de Compostela 7.3. EOXI de Ferrol 7.4. EOXI de Ourense, Verín e O Barco de Valdeorras 7.5. EOXI de Pontevedra e O Salnés 7.6. EOXI de Vigo 7.7. EOXI de Lugo, Cervo e Monforte de Lemos	a. Estrutura e organización b. Programas e protocolos c. Sistemas de información d. Soportes documentais e. Memorias e outros documentos
MODULO III:	O TRABALLO SOCIAL SANITARIO	
	1. Perspectiva histórica	
	2. Concepto, obxecto e fundamentación	
	3. Principais ámbitos de actuación	
	4. O traballo social sanitario con individuos e familias	
	5. O traballo social sanitario con grupos	
	6. O traballo social sanitario con comunidades	
	7. Dilemas éticos no exercicio do traballo social sanitario	
	8. A investigación en traballo social sanitario	
	9. A coordinación e o traballo en rede	
MODULO IV:	O PRACTICUM EN DISPOSITIVOS SANITARIOS	

	1. Obxectivos do practicum
	2. Modelo de aprendizaxe
	3. A supervisión educativa, funcións e habilidades dos/as tutores/as
	4. Competencias a adquirir polo alumno/a
	3. Fases de desenvolvemento do prácticum
	4. Proposta de focos de interese e actividades e tarefas a desenvolver
	5. Rexistro de actividade e Memoria
	6. Proposta de cronograma
	7. Avaliación
MODULO V:	BIBLIOGRAFÍA
	1. Bibliografía sobre saúde e sistemas sanitarios
	2. Bibliografía sobre Traballo social sanitario
	3. Bibliografía sobre practicum en Traballo social

Fonte: elaboración propia

3.4. FORMATO E PERFIS DE USUARIO/A

Tal e como se concibe esta guía, pola súa finalidade, destinatarios e contidos, será preciso o uso das novas tecnoloxías para a súa operatividade e mantemento. Non obstante tal e como se plasmou nos resultados da investigación tamén se demanda por parte dos futuros usuarios/as un manual-guía en papel.

En todo caso trátase de introducir e darlle acceso aos usuarios/as da Guía en contidos e coñecementos que permitan aumentar os seus coñecementos sobre o sistema sanitario, o traballo social sanitario e o prácticum a través dunha aprendizaxe autónoma e autoorganizada.

Formato dixital

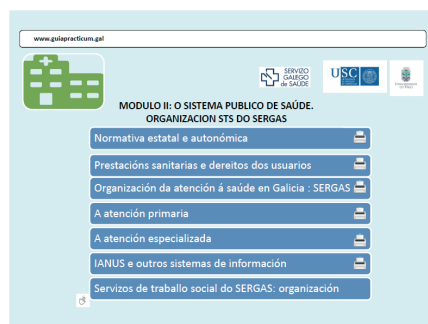
A guía deberá ser aloxada nunha plataforma dixital única e compartida polos Servizos de Traballo social do SERGAS, a EUTSe o Grao de Traballo social da Universidade de Vigo. Dita plataforma terá distintos perfís de usuarios/as con diferentes niveis de acceso.

Táboa 4: Perfil de usuario/a e niveis de acceso

Perfil de usuario/a	Nivel de acceso
Coordinador/a de practicum	Administrador/a
Xefas e coordinadoras dos Servizo de traballo social e/ou t.s. responsable do Practicum	Provedor/a de información
Titores/as de practicum	Consultor/a
Alumnos/as	Consultor/a

Fonte: elaboración propia

Na seguinte páxina pode verse unha proposta para o posible aspecto que podería ter a plataforma en formato dixital, tanto das súas páxinas principais, como dalgunhas das páxinas secundarias ás que accederíamos ao premer as distintas iconas.

Formato papel

Para dar opción a dispoñer da información contida na Guía en formato papel en cada un dos Módulos da Guía se aloxará un arquivo en formato PDF nunha versión para imprimir e onde se sintetizará a información volcada e as referencias bibliográficas e enlaces empregados para a súa elaboración. De tal xeito que permita acceder á información básica e asemade proporcione itinerarios para poder ampliála.

3.5. DESENVOLVEMENTO DO PROXECTO

A elaboración desta Guía de *practicum* requirirá a coordinación e colaboración do ámbito académico e universitario. Para o desenvolvemento do proxecto crearase unha comisión de traballo constituída por dez persoas:

- Coordinador/as de *practicum* dos Graos de Trabajo social da Universidade de Santiago e da Universidade de Vigo (2).
- Xefas ou Coordinadoras, os/as responsables do *practicum* de alumnos/as ou titores/as de *practicum*, dos Servizos de Trabajo social de cada unha das EOXIS do SERGAS (7).
- Un/unha técnico/a do Servizo de informática encargado/a do deseño da plataforma (1).

3.6. LIMITACIÓNS E PROSPECTIVA

Tal e como se formula esta proposta implicaría a colaboración e cooperación entre o ámbito académico e profesional. Algunhas das dificultades xa foron apuntadas na nosa investigación empírica por algún dos coordinadores de *practicum*, entre elas estarían as seguintes:

- A sobrecarga laboral e falta de tempos dispoñibles para o desenvolvemento do proxecto, tanto dos responsables académicos como das/dos profesionais do SERGAS.
- O pouco recoñecemento do *Practicum*, tanto polas institucións académicas como sanitarias, e que pode dificultar o compromiso co proxecto e o seu investimento de *inputs* no mesmo.

- A falta dunha figura de coordinación e estrutura orgánica dos Servizos de Traballo social dentro do SERGAS que permita o desenvolvemento de proxectos comúns a todas as EOXI e vehiculice as iniciativas de interese para todo o territorio.

O interese desta liña de investigación e de traballo e o seu desenvolvemento, permitiría a súa reprodución e adaptación a outros ámbitos de actuación do Traballo social (servizos sociais comunitarios, servizos sociais especializados, terceiro sector,...) con alumnos/as en prácticas dos Graos de traballo social e onde moitos/as profesionais realizan un notable esforzo para que a experiencia sexa o máis satisfactoria posible. Deste xeito a través dun proceso de investigación e acción poderemos mellorar a calidade do *practicum* e conseguir un maior aproveitamento.

Asemade a colaboración e momentos de encontro entre o ámbito académico e profesional que require esta tarefa pode dar lugar a abrir novas liñas de investigación ao redor deste tema ou doutros e/ou a implantación de novas estratexias de mellora nas liñas xa apuntadas polos propios actores implicados na nosa investigación e nas diferentes accións realizadas previas a esta.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- *Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación (ANECA)* (2005). *Libro Blanco. Título de Grado en Trabajo social*. Recuperado de http://www.aneca.es/var/media/150376/libroblanco_trbjsocial_def.pdf
- Aguiar, F. X., Méndez, A. B., & Fernández, C. I. (2013). Proceso de tutorización y supervisión del practicum en trabajo social: un espacio de aprendizaje significativo. En Miguel Zabalza (Presidencia), *XII Symposium Internacional sobre el practicum y las prácticas en empresas en la formación universitaria*, Poio. pp.317-328. Recuperado de <http://red-aberta.usc.es/poio/documentos/actas/actas-poio-2013>
- Aguiar, F. X., & Méndez, A. B. (2014). Adaptación, cambios y desafíos en el practicum del grado de Trabajo social en la Universidad de Vigo. En E. Pastor, M. T. Martínez, M. Avilés & Y. Domenech (Coords.). *El Trabajo Social ante el reto de la crisis y la educación superior*. pp. 1201-1208. Madrid. Edita: Editorial Universitas, S.A.
- Aguiar, F. X., Méndez, A. B. & Verde, C. (2015). El practicum de Trabajo social desde la mirada de los tutores Externos. En Miguel Zabalza (Presidencia), *XIII Symposium Internacional sobre el practicum y las prácticas en empresas en la formación universitaria*, Poio. pp.385-400. Recuperado de http://redaberta.usc.es/poio/documentos/actas/actas_poio_2015.pdf

- *Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación (ANECA) (2005). Libro Blanco. Título de Grado en Trabajo social.* Recuperado de http://www.aneca.es/var/media/150376/libroblanco_trbjsocial_def.pdf
- Besada, L., Facal, T., Puñal, M.E., Castro, M.J., García, P., Bascuas, X.C. & Iglesias, P. (2016). *Manual para o practicum e o traballo de fin de grado en Traballo social*, 5ª edición, Santiago de Compostela: Andavira Editora e E.U.T.S.
- Bolívar, A. (2007). La planificación por competencias en la reforma de Bolonia de la educación superior. En *Educação Temática Digital* (9, n. esp., dez), pp.68-94.
- Colom, D. (2010). El trabajo social sanitario en el marco de la optimización y sostenibilidad del sistema sanitario. En Zerbitzuan. *Revista de Servicios sociales* (47), pp. 109-119
- Conferencia de Decanos/as y Directores/as de Trabajo social de las Universidades de España (2013). *Documento de estándares de calidad en las prácticas curriculares externas del título de Grado en Trabajo Social.* Recuperado de <https://www.dropbox.com/s/bd9x6h2d8z7haq5/EstCalPraTS230713.pdf>
- Conferencia de Directores/as de Centros y Departamentos de Trabajo social & Consejo General de Colegios de Diplomados en Trabajo Social y Asistentes Sociales (2007). *La formación universitaria en Trabajo Social. Criterios para el diseño de planes de estudios de títulos de Grado en Trabajo Social.* Recuperado a partir de <https://dl.dropboxusercontent.com/u/30024004/Documento%20de%20Barcelona.pdf>
- Consejo General de Colegios de Diplomados en Trabajo Social y Asistentes Sociales (2015). *La especialización en ciencias de la salud del Trabajo social.* Recuperado de <http://www.cgtrabajosocial.es/app/webroot/files/consejo/files/La%20especializaci%C3%B3n%20en%20Ciencias%20de%20la%20Salud%202013.pdf>
- Ituarte, A. (2012). Cuestiones básicas en el proceso clínico de atención psicosocial. *Trabajo social y salud* (72), pp. 5-16
- Ovejas Lara, R. e Berasaluze Correa, A. (2014). La asignatura de prácticas externas: Practicum en la formación de Trabajo social en España. En E. Pastor (Ed.) *Las Prácticas curriculares en el Grado de Trabajo Social: supervisión y construcción del conocimiento desde la práctica profesional* (pp.15-58). Madrid: Universitas.
- Pastor E. (Ed.). (2014) *Las Prácticas curriculares en el Grado de Trabajo Social: supervisión y construcción del conocimiento desde la práctica profesional.* Madrid: Universitas.

- Universidade de Vigo. Facultad de ciencias da educación. (2015). *Guía docente da titulación do Grado de traballo social*. Recuperado de file:///C:/Users/Usuario/Downloads/O05G220V01_gal.pdf
- Universidade de Santiago de Compostela. Escola Universitaria de Traballo social. (s.f.). *Plan de estudos do Grao de Traballo social*. Recuperado de <http://www.usc.es/es/centros/tsocial/titulacions.html/plan=14096&estudio=14097&codEstudio=13649&valor=9>
- Zabalza, M.A. (2011). El practicum en la formación universitaria: estado de la cuestión. *Revista de Educación*, (354). pp.21-43